

Комар Олег
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
та методики її навчання Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Статтю присвячено проблемі полікультурної освіти вчителів англійської мови та розвитку їхньої полікультурної компетенції в європейських країнах. Проаналізовано різноманітні дефініції поняття «полікультурна освіта» та визначено основні концептуальні підходи до його практичного застосування. Наведено приклади продуктивних форм та методів полікультурної освіти вчителів англійської мови, що активно використовуються у світовій практиці. Окреслено значення розвитку полікультурної компетенції як важливого компонента професійної компетентності вчителя англійської мови.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна освіта, вчитель англійської мови, полікультурна компетенція, форми і методи.

Статья посвящена проблеме поликультурного образования учителей английского языка и развитию их поликультурной компетенции в европейских странах. Проанализированы различные дефиниции понятия «поликультурное образование» и определены основные концептуальные подходы к его практическому применению. Приведены примеры продуктивных форм и методов поликультурного образования учителей английского языка, которые активно используются в мировой практике. Определено значение развития поликультурной компетенции как важного компонента профессиональной компетентности учителя английского языка.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурное образование, учитель английского языка, поликультурная компетенция, формы и методы.

The aim of the article lies in determination of peculiarities of the content, forms and methods of multicultural education of the English language teachers in European countries. The article deals with the problem of multicultural education of the English language teachers and the development of their multicultural competence in European countries. In such context efforts of national educational systems within the EU are aimed at the implementation of common European requirements for the integration and diversity of races,

languages and cultures in the educational process, which is reflected in the multicultural character of modern education. The research is based on the statement that in contemporary scientific discourse multiculturalism is considered a world-wide phenomenon. Various definitions of the concept «multicultural education» are analyzed and the main conceptual approaches to its practical application are defined. Examples of productive forms and methods of multicultural education of the English language teachers which are actively used in practice throughout the world are presented. Providing the multicultural component in humanities and social subjects involves content changes in the concept and organization of the educational process along with the introduction and active use of interactive group forms and methods during the classes, since multicultural education is realized in the process of interaction between the teacher and the students, as well as among the students. The significance of the development of multicultural competence as an important component of the professional competence of the English language teachers is stated. Special importance is given to multicultural competence of the English language teachers, as they have a unique opportunity to realize their multicultural competence by involvement of significant additional multicultural resource with the aim of organization and realization of multicultural education of students.

Key words: multiculturalism, multicultural education, English language teacher, multicultural competence, forms and methods.

Постановка проблеми. Полікультурність (multiculturalism) в сучасних наукових студіях розглядається як загальносвітовий феномен [1; 10; 8]. Глобальна спільнота швидкими темпами набуває характеристик, що роблять її мультикультурним конгломератом. Завдяки розвитку інформаційних технологій, просторово-часові відстані між країнами стають дедалі коротшими, і навіть ті країни та регіони, що раніше не мали достатнього рівня наукового та технологічного розвитку, зараз мають доступ до найсучасніших світових надбань. Однак, однією з найголовніших змін в означеному контексті постає глобальна міграція людей, спричинена глобалізацією капіталу та ринків праці. Традиційними напрямками міграції наразі лишаються маршрути з Азії та Африки до Північної Америки та Західної Європи, проте специфіка розвитку та функціонування ринків праці у самій Європі з огляду на інтеграційні

процеси спричиняє активну міграцію населення і всередині Європейського Союзу.

Освітня система постає однією із суспільних сфер, яка покликана розв'язати фундаментальну проблему іммігрантської інтеграції та налагодження діалогу культур. Через це, заклади як середньої, так і вищої освіти в ЄС змушені переосмислювати свої організаційні структури та навчальні програми, аби пристосувати їх до сучасних викликів навчання все зростаючої кількості студентів-іммігрантів та загалом організації навчання у полікультурному середовищі [13, с. 394]. Зусилля національних освітніх систем в межах ЄС направлені на реалізацію загальноєвропейських вимог щодо інтеграції та різноманіття рас, мов та культур в освітньому процесі, що знаходить вираження у полікультурному характері сучасної освіти.

Проблеми полікультурності та полікультурної освіти широко представлено у працях як вітчизняних, так і закордонних науковців, зокрема різноманітні аспекти полікультурності досліджували Д. Бенкс, Р. Рейс, К. Росадо, С. Сеонг, Д. Хетч, Д. Хігбі та інші; проблемам полікультурної освіти присвячено праці Х. Айдина, Д. Бенкса, Г. Бут, Г. Гея, М. Тароцці, А. Джуринського, Г. Дмитрієва, І. Білецької, Л. Левицької та інших; питання полікультурної компетенції вчителів викладено у працях М. Байрама, В. Зібек, А. Томаса, І. Іванюк та інших. Проте, ряд питань, що стосуються полікультурної освіти вчителів англійської мови та розвитку їхньої полікультурної компетенції у різних країнах світу, зокрема в ЄС, лишаються недостатньо представленими в науковому дискурсі. Означений факт зумовлює мету нашого дослідження – з'ясування особливостей змісту, форм та методів полікультурної освіти вчителів англійської мови в європейських країнах.

Виклад основного матеріалу. Поняття «полікультурна освіта» увійшло в широкий науковий обіг лише в останній чверті ХХ століття, а

через швидко мінливу ситуацію в сучасному світі, в основному під впливом міграції, воно знайшло своє місце як у системах освіти, так і в педагогічних дослідженнях. Однією з причин актуальності означеного феномена є те, що люди все більше усвідомлюють той факт, що існує велика потреба у поглибленні знань про різні культури та у розвитку й вихованні людей у цій сфері.

Здійснений аналіз літературних джерел засвідчує існування різноманітних дефініцій поняття «полікультурна освіта», які запропоновані широким колом представників різних сфер наукового знання [5; 11]. Простежуємо певну закономірність існування відмінностей у трактуванні поняття, оскільки дослідники мають різні погляди, зокрема на проблеми етнічного розмаїття, асиміляції, інтеграції та культурного плюралізму. Так, ряд досліджень ґрунтуються на культурних характеристиках різноманітних соціокультурних груп, інші зосереджують увагу на соціальних проблемах, спричинених культурною різноманітністю. Відповідно, різні погляди на полікультурну освіту зумовлюють широке різноманіття цілей, що перед нею ставляться, на кшталт внесення в підручники більшої кількості інформації про різноманітні соціокультурні групи, боротьба з расизмом та ксенофобією, реформування шкільної освіти з метою збільшення культурного балансу тощо.

Найширше підґрунтя сучасної проблематики у галузі полікультурної освіти представлене у працях американського вченого Д. Бенкса (J. Banks). В основу концепції полікультурної освіти дослідником закладено розуміння культури та ролі етнічної приналежності в глобалізованому суспільстві, що складається з різноманітних етнічних груп, що постають носіями унікальних культурних кодів та характеристик. Д. Бенкс зауважує, що основною метою полікультурної освіти, яка зумовлюється роллю етнічного фактору в суспільстві, є допомога молодим поколінням у розвитку міжкультурної компетенції [2]. Загалом, під полікультурною освітою дослідник розуміє освіту заради свободи, яка є життєво необхідною у

сучасному поляризованому та конфліктному світі; вона допомагає учню/студенту розвивати позитивну культурну, національну та глобальну само ідентифікацію як у процесі навчання, так і в процесі виховання [1].

Так, Дж. Вілламсен (J. Willumsen) та П. Полехова (P. Polechova) визначають полікультурну освіту як процес навчання, в якому індивіди шукають розбіжності й подібності між культурами, аби краще зрозуміти себе та інших; освіту через взаємодію представників різних культур, які цінують збагачуючий внесок різноманіття у суспільне життя. В такому контексті відмінності поважаються та використовуються як перевага [6].

Дещо кардинальною, проте слухною, є думка Д. Колбі (D. Coulby) про те, «...якщо освіта не є полікультурною, то вона, власне, є не освітою, а радше запровадженням національного або релігійного фундаменталізму. Особливо важливою вона є в медицині, цивільному праві, математиці та в навчанні іноземних мов» [7, с. 250].

К. Блешинська (K. Bleszynska) вважає, що полікультурна освіта XXI століття найкраще реалізує себе у якості прикладної соціальної науки, що сприяє розвитку діалогу між культурами та цивілізаціями, а також підтримці розвитку демократичного полікультурного суспільства [3]. Дж. Рід (J. Reed) і Д. Блек (D. Black) висловлюють думку, що полікультурна освіта реалізується шляхом належного сприйняття та підтримки різноманітності в навчальній аудиторії, передусім – це навчання про спільні та відмінні риси культур, а також пошук шляхів порозуміння і співпраці, що призводить до розробки культурно адаптованих навчальних планів та розвитку міжкультурної компетенції учнів/студентів [11, с. 36].

За визначенням Г. Дмитрієва, полікультурна освіта – це «спосіб протистояти расизму, упередженням, ксенофобії, упередженості, етноцентризму, ненависті, що ґрунтується на культурних відмінностях» [16, с. 34]. Вона постає своєрідною спробою за допомогою педагогічних засобів допомогти учням пізнати свою культуру, усвідомити власну

індивідуальність, визначити роль стереотипів у спілкуванні з представниками інших культур тощо. Проте, на думку дослідника, сьогодні полікультурна освіта не відповідає повною мірою запитам суспільства, оскільки не охоплює усі типи стосунків, в які вступає сучасна людина. Схожу критичну думку висловлює і М. Левінсон (M. Levinson), зауважуючи, що полікультурна освіта обтяжена такою великою кількістю різних концепцій, що постає неминуче суперечливою як теоретично, так і на практиці; навіть у своїй найбільш належній, послідовній та ефективній реалізації вона не може одночасно досягти усіх поставлених перед нею цілей [9].

Перелік дефініцій та концепцій полікультурної освіти, представлений вище, не є вичерпним, проте дає змогу осягнути глобальність проблеми та основні погляди на її сутність та реалізацію. Загалом, наведені вище визначення та трактування поняття «полікультурна освіта» дають можливість зробити висновок, що найголовнішою метою полікультурної освіти постає навчання учнів/студентів не лише знанням про їхнє власне культурне оточення, а й розумінню інших культур; розвиток в учнів/студентів почуття правосвідомості, толерантності й солідарності; формування їхнього розуміння та поваги до постійно зростаючої соціокультурної різноманітності, а також формування усвідомлення різних способів життя, мислення та сприйняття оточуючого світу.

Забезпечення полікультурного компоненту гуманітарних та суспільних предметів у повному обсязі передбачає контентні зміни в концепції та організації освітнього процесу, а також запровадження та активне використання інтерактивних групових форм і методів під час занять, оскільки полікультурна освіта реалізується у процесі взаємодії між педагогом і студентами, а також і між самими студентами. У такому контексті студенти постають не пасивними об'єктами навчання, а радше джерелом ідей та

інформації, активними учасниками освітнього процесу, які можуть впливати, змінювати, збагачувати і в деяких випадках навіть керувати навчальними заняттями.

Ми переконані, що освітній процес повинен зосереджуватися головним чином на загальнолюдських цінностях толерантності, поваги та солідарності. Полікультурна освіта майбутніх вчителів англійської мови може бути реалізована лише на засадах стратегії ввічливості, ефективного спілкування, осмисленого обговорення, конструктивної співпраці та критичного мислення. Саме тому, на основі європейського досвіду підготовки вчителів англійської мови до професійної діяльності найпродуктивнішими формами та методами полікультурної освіти, які наразі набувають поширення і в Україні, ми вбачаємо:

- *дискусію* (застосовується в усіх формах полікультурної освіти, часто як засіб рефлексії попередньої діяльності або досвіду; надає студентам можливість для самовираження; дозволяє узагальнити та оцінити змістове наповнення попередніх етапів заняття. Основною вимогою постає вибір теми для дискусії, яка повинна бути актуальною, чітко сформульованою та відповідати рівню знань та можливостей студентів);

- *мозковий штурм* (brainstorming). Методика мозкового штурму ґрунтується на швидкому продукуванні та фіксації ідей, тем та інформації, які можуть бути використані пізніше під час дискусії. Найефективніше використовувати означений метод на початку заняття, оскільки він може слугувати відправною точкою для подальшої діяльності;

- *групове навчання* (підходить для роботи з невеликими групами, оскільки передбачає командну роботу, співпрацю, взаємодопомогу студентів та колективне розв'язання певної проблеми, яка потім обговорюється з різних точок зору. Соціальний клімат у малих групах дає більше можливостей для участі кожного студента. Така форма роботи мінімізує знервованість,

сором'язливість та комунікативні бар'єри. Робота в малих групах забезпечує більш природну атмосферу, яка моделює конкретні життєві ситуації);

- *симуляційні ігри та драматизацію.* Означені методи стимулюють розвиток у студентів мислення, креативності, естетичних поглядів та моральних якостей. Драматизація дає можливість студенту грати певну роль, а ідентифікація себе з цією роллю підтримує розвиток міжкультурної компетенції;

- *критичне мислення.* Критичне мислення не являє собою метод навчання, воно радше постає кінцевою метою вчителя у розвитку цього вміння у студентів. Критичне мислення передбачає збір різноманітної інформації, її диференціацію та інтерпретацію, а також визначення, яка інформація є новою, вартою чи не вартою довіри, або з якою інформацією варто погоджуватися або ні тощо;

- *метод проектів.* Розробка проектів являє собою довготривалий процес, протягом якого студент або група студентів працюють над розв'язанням певної проблеми. Він може слугувати важливим інструментом для отримання та аналізу полікультурної інформації, а також навчати спільній роботі у полікультурному середовищі.

Н. Чжао (N. Zhao) критично підходить до специфіки добору і використання форм і методів полікультурної освіти у процесі підготовки вчителів англійської мови і виділяє такі інноваційні форми й методи, які впливають на формування ідентичності студентів [15, с. 57-58]:

- *діалогічне письмо.* Діалоговий журнал між вчителем та студентами може підтримувати студентоцентричну орієнтацію навчання. Передумовою такої методики є намагання вчителя ставитися до кожного студента як до унікальної особистості. В орієнтованій на зміст манері студенти обговорюють свою ідентичність в особистих дискусіях. Видання діалогового журналу, як в академічній групі, так і в Інтернеті, може навчити студентів розпізнавати й усвідомлювати, як мова формує та змінює їхнє соціальне

оточення та їхню ідентичність, визнаючи значення та вплив власної ролі у якості письменників. За таких умов роль вчителя трансформується з оцінювача та ретранслятора знань на фасилітатора, співробітника та друга. Двомовний студент може використовувати ведення такого журналу, аби зрозуміти свою позицію та реалізувати свої можливості в соціальному оточенні. Крім того, ІКТ також відкривають новий соціальний простір для формування або переформатування ідентичності студентів, тому корисно заохочувати студентів розробляти власні веб-сторінки про себе та свої інтереси, користуватися месенджерами та обмінюватися електронною поштою зі своїми однолітками на англійській мові, що не лише розвиває їхні навички письма, але й створює їхню множинну ідентичність шляхом самопозиціонування та самопрезентації;

- *креативне письмо*. Творчість надає можливість не лише конструювати ідентичність, але й переосмислювати її. Інноваційне вираження студентами власної чітко вираженої культурної ідентичності англійською мовою постає продуктивною формою полікультурної освіти. Творча відповідь на виклик по переосмисленню власної ідентичності виникає та реалізується в умовах контакту між культурами, зокрема національної більшості та етнічних меншин тощо. Таке вираження призводить до самопрезентації, яка пов'язує використання англійської мови та переосмислення ідентичності. Наприклад, написання крос-культурної автобіографії є одним з ефективних способів самопрезентації;

- *контекстне (дискурсивне) навчання граматики*. Граматика може бути педагогічно корисною для конструювання та переосмислення ідентичності. Зокрема, вивчення модального дієслова «will» може заохочувати студентів до вивчення впливу на власне майбутнє в контексті переплетення подій, що відбуваються у країні їхнього походження та країні, де вони зараз проживають, за допомогою лексико-граматичної системи. Переосмислення ідентичності студентів може простежуватись у такому дискурсі в розрізі

сприйняття власного майбутнього у новому соціокультурному оточенні за допомогою модальних дієслів.

Загалом, усі стратегії полікультурної освіти вчителів англійської мови, а також форми, методи і технології, що використовуються у цьому процесі, направлені на формування *полікультурної компетенції* (multicultural/intercultural/cross-cultural competence), яка постає надзвичайно важливим компонентом професійної компетентності саме вчителя англійської мови як фасилітатора міжкультурної комунікації своїх учнів/студентів.

Ми погоджуємось з думкою А. Томаса (A. Thomas), що полікультурна компетенція постає здатністю «допомагати формувати процес міжкультурної взаємодії таким чином, аби уникнути або контекстуалізувати непорозуміння і в той же час створювати можливості для розв'язання спільних проблем таким чином, аби це було прийнятним і продуктивним для всіх учасників; ... вона проявляється у здатності визнавати, поважати та продуктивно використовувати сприйняття, судження та дії з метою створення взаємної адаптації, толерантності та розвитку синергетичних форм співпраці, співіснування й ефективних моделей інтерпретації та формування оточуючого світу» [14, с. 141-143].

За І. Іванюк, зміст полікультурної компетенції вчителя повинні становити такі складові [17, с. 143]:

- полікультурна професійна компетенція: знання професійної інфраструктури, професійний досвід, відповідальність тощо;
- полікультурна стратегічна компетенція: знання та навички менеджменту, здатність розв'язувати проблеми та приймати рішення тощо;
- полікультурна соціальна компетенція: толерантність, вміння працювати в команді, здатність адаптуватися, співпереживати, навички комунікації та посередництва тощо;

- полікультурна індивідуальна компетенція: оптимістичне ставлення до життя, здатність до навчання та самонавчання, вміння тримати дистанцію, розуміння багатоаспектності толерантності тощо.

В освіті вчителів англійської мови важливе місце займає реалізація моделі полікультурної компетенції М. Байрема (M. Byram). Як зазначає дослідник, модель має на меті допомогу вчителям англійської мови усвідомити концепцію полікультурної компетентності та фактори, що її визначають, зокрема ставлення, знання і навички [4, с.31-35]:

- позиція (ставлення) цікавості та відкритості, необхідна для успішного міжкультурного спілкування; готовність не спиратися на етноцентричні погляди на світ, але аналізувати їх з погляду інших;

- знання про соціальні групи та їхні культури в своїй країні та аналогічні знання про країну співрозмовника, які повинні розвивати індивіди, а також знання процесів взаємодії на індивідуальному та суспільному рівнях;

- навички інтерпретації та взаємозв'язку, які постають здатністю тлумачити документ або подію з іншої культури, пояснити і пов'язати його/її з документами/подіями з власної культури. Означені навички доповнюються здатністю засвоювати нові знання про культуру та культурні практики, та здатністю оперувати знаннями, ставленнями та навичками в умовах реального спілкування та взаємодії.

В. Зібек (V. Seebek) та Т. Мінік (T. Minick) наголошують на важливості наявності належного рівня сформованості полікультурної компетенції вчителів та пропонують такі стандарти її сформованості, як [12]:

- розвинена культурна свідомість та здатність до розвитку позитивної культурної самобутності. Сюди відноситься поведінка стосовно самого себе, передусім усвідомлення власного оточення та його культурних впливів, аби краще зрозуміти власні переконання та цінності;

- позитивний досвід міжгрупової взаємодії та відмова від упереджень. Сюди належить поведінка стосовно інших, зокрема порівняння цінностей і переконань, переосмислення власних упереджень та стереотипів, вираження інтересу до продовження одержання знань про інших людей та соціокультурні групи;

- визнання та повага до інших індивідів, які наразі мають різноманітні відмінності. Сюди відносяться емоційні зміни в поведінці, зокрема отримання знань про культурні відмінності та їхнє усвідомлення, а також внутрішнє їх прийняття;

- антирасистські, антисексистські, антиімперіалістичні погляди. Сюди належать дії, що визначають прихильність сприянню подальшому міжкультурному спілкуванню та розвитку полікультурних спільнот, набуття навичок мирного вирішення культурних конфліктів тощо.

Означені стандарти сформованості полікультурної компетенції постають важливими для усіх без виключення вчителів сучасної системи європейської освіти. Ми дійшли висновку, що особливе значення вони набувають для вчителів англійської мови, оскільки останні мають унікальну можливість реалізовувати свою полікультурну компетенцію шляхом залучення значного додаткового міжкультурного ресурсу, що визначається функціонуванням англійської мови у якості лінгва франка, з метою організації та реалізації полікультурної освіти колективу учнів/студентів.

Таким чином, полікультурна освіта постає складним та багатоаспектним поняттям, що містить різноманітні підходи до розв'язання проблем, пов'язаних з культурною неоднорідністю більшості національних спільнот, що входять до складу Європейського Союзу. Вона є невід'ємною складовою освітніх систем більшості країн-членів ЄС, починаючи з рівня загальної середньої освіти. Полікультурний зміст інтегрується практично в усі предмети на різних рівнях шкільної освіти, а

також у переважну більшість дисциплін професійної підготовки вчителів у закладах вищої освіти. Проте, найбільш наповненими полікультурним змістом постають предмети гуманітарного циклу, зокрема англійська мова, оскільки саме вони відіграють провідну роль у розвитку соціалізаційних вмінь та навичок учнів/студентів, що надає полікультурному контексту професійної освіти вчителів англійської мови в ЄС особливого значення та зумовлює постійний розвиток їхньої полікультурної компетенції протягом життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Banks J.A. An Introduction to Multicultural Education. 3rd ed. – Boston, London : Allyn and Bacon, 2000.
2. Banks J.A. Race, Knowledge Construction, and Education in the USA: Lessons from History // Race, Ethnicity & Education. – 2002. – № 5(1). – P. 7-27.
3. Bleszynska K. Constructing intercultural education // Intercultural Education. – 2008. – XIX (6). – P. 537-545.
4. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon : Multilingual Matters, 1997 – 124 p.
5. Catroux M. Preparing teachers for multicultural schools // International Journal for 21st Century Education. – 2014. – Vol. 1. – P. 9-19.
6. Cotton T., Polechova P., Willumsen J. and Bayego M.S. Schools on the move – towards an inclusive society. – Prague : Charles University, 2003.
7. Coulby D. Intercultural education: theory and practice // Intercultural Education. – 2006. – XVII (3). – P. 245-257.
8. Gallavan N. Multicultural education at the academy: Teacher educators' challenges, conflicts, and coping skills // Equity & Excellence in Education. – 2000. – № 33 (3). – P. 5-11.

9. Levinson M. Mapping Multicultural Education // in H. Siegel (ed.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Education*. – Oxford-New York : Oxford University Press. – P. 428-450.

10. Race R. *Multiculturalism and education*. 2nd edition. – London : Bloomsbury, 2015. – 169 p.

11. Reed J., Black D.J. (2006). Toward a Pedagogy of Transformative Teacher Education: World Educational Links // *Multicultural Education*. – 2006. – № 14 (2). – P. 34-39.

12. Seebek V., Minick T. Enhancing cross-cultural competence in multicultural teacher education: transformation in global learning // *International journal of multicultural education*. – 2012. – Vol. 14. – № 3. P. 1-22.

13. Tarozzi M. Intercultural or multicultural education in Europe and the United States // *Languages in a global world*. – OECD Publishing. – 2012. – P. 393-406.

14. Thomas A. Intercultural competence: Principles, problems, concepts // *Erwagen, Wissen, Ethik*. – 2003. – № 14 (1). – P. 137-150.

15. Zhao N. A critical reading of multiculturalism in English language teaching and learning // *US-China Education Review*. – Nov. 2008. – Volume 5. – №. 11. – P. 55-60.

16. Дмитриев Г. Многокультурное образование / Г.Д. Дмитриев. – М. : Народное образование, 1999. – 208 с.

17. Іванюк І. Міжнародні підходи до визначення поняття полікультурної компетентності в сучасній педагогічній науці / І. В. Іванюк // *Матеріали методичного семінару «Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади: практика реалізації»* (Київ, 3 квіт. 2014 р.). – С. 140-146